

Zbornik radova

ANTROPOLOGIJA SPORTA, IGARA I DETINJSTVA

u čast

**dr Aleksandra Krela
(1968-2021)**

uredili

**Bojan Žikić
Ivan Đorđević
Vladeta Petrović**

Одељење за етнологију
и антропологију
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

1838

Antropologija
sporta, igara i detinjstva

*Zbornik radova u čast
dr Aleksandra Krela (1968–2021)*

*Bojan Žikić,
Ivan Đorđević,
Vladeta Petrović (uredili)*

Antropologija sporta, igara i detinjstva
Zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021)
Bojan Žikić, Ivan Đorđević, Vladeta Petrović (uredili)
Beograd 2022.

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Čika Ljubina 18–20, Beograd 11000, Srbija
www.f.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Danijel Sinani
dekan Filozofskog fakulteta

Recenzenti

Prof. dr Saša Nedeljković,
Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu
Dr Ivana Bašić,
naučni savetnik Etnografskog instituta SANU, Beograd
Dr Dragana Amedoski,
viši naučni saradnik Istorijskog instituta, Beograd

Lektura i korektura

Ivana Bašić

Prevod na engleski

Tatjana Čosović

Dizajn korica

Vladimira Ilić

Priprema za štampu

Dosije studio, Beograd

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

Tiraž

200

ISBN 978-86-6427-241-4

Igre

- 153 | *Bojan Žikić*
Koliko stvarnosti staje na tablu? Kulturni kognitivni model sveta u ratu na primeru društvene igre „Axis & Allies“
- 173 | *Ђорђина Трубарац Мајић*
Френина стопала у ципелама београдских основаца (или ти о једном примеру хибридности савременог дечијег фолклора)
- 191 | *Данило Трбојевић*
Дечије ратне игре као арена промишљања друштвено-политичке стварности, кризе и конфликта

Sport

- 217 | *Иван Ђорђевић*
Против модерног фудбала?
Европска Супер Лига и будућност 'народне игре'
- 233 | *Јадранка Ђорђевић Црнобрња*
„Vorbe pelivana“ – primer takmičenja u rvanju u Gori
- 249 | *Бојдан Д. Дражеџа*
Да ли су навијачи чувари границе у Мостару:
етнолошко-антрополошка анализа навијачког идентитета присталица „Вележа“ и „Зрињског“
- 265 | **Abstracts**

PREDGOVOR

*„Nema reči da objasne, ni dela da odrede
Samo pogled u drveće i lišće što pada“*

(Ian Curtis, „Večiti“,

Svetla u podrumu duše, uredili Goran Stanković
i Predrag Cvetičanin)

Aleksandar Krel bio je doktor nauka etnologije i antropologije, viši naučni saradnik Etnografskog instituta SANU u Beogradu, vazda radoznali i zainteresovani istraživač, kao i zanimljiv pripovedač, nekada još i muzejski saradnik i kustos, a uvek ljubitelj sporta, društvenih igara i druženja uopšte – i uostalom mnogo toga, onako kako je to slučaj sa polivalentnim kulturnim ličnostima, ali je pre svega bio naš prijatelj i kolega, kao i kolega i prijatelj svih ljudi koji su učesćem u ovom zborniku, o prvoj godišnjici njegove prerane smrti, želeli da mu odaju počast i proslave njegov život. I ne samo njihov, naravno.

Saša je rođen u Beogradu, u avgustu 1968. godine i najveći deo života proveo je na Čuburi, u nekadašnjoj Ulici Dragana Pavlovića. Pohađao je OŠ „Milica Pavlović“ u svom kraju, a zatim Jedanaestu beogradsku gimnaziju na Lekinom brdu, što ga je odredilo nedvosmisleno i kao zemljaka jednog od tužnih urednika ovog zbornika, a što je veza za koju znamo, ne samo na osnovu etnološko-antropološkog iskustva, da predstavlja ponekad jači sociokulturni siže od bilo kojeg drugog dela nečijeg životopisa, pošto omogućava određeni kulturni kognitivni okvir – ili barem njegovu osnovu – za mentalno i intelektualno razvrstavanje i tumačenje proživljenog.

Sa Sašom smo se upoznali na različite načine – na studijama etnologije i antropologije na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta – koje je pohađao 1988–1993. godine – na terenima za rekreativni mali fudbal i košarku glavnog grada, po naročitim mestima u centru tog grada na kojima su se okupljali i još uvek to čine ljudi iz srodnih nam, društveno-humanističkih struka. Širina njegovog opšteg obrazovanja – opšte kulture, kako se to govorilo nekada – mogla se meriti jedino sa širinom njegovog duha i dobrotom koja je proizlazila odatle, pa ne čudi to što je svako – i praktično svačije, ne samo naše – poznanstvo sa njim prerastalo u odnose istinskog poštovanja, saradnje, duboke privrženosti i dugotrajne posvećenosti.

Ko ga nije poznao – ne možemo mu ga približiti na odgovarajući način – iako će u zborniku biti reči i o onim aspektima njegovog profesionalnog rada koje tema zbornika ne uključuje inicijalno – pošto čovek ne može da se sagleda u potpunosti ni samo ličnim dodirom, niti poznavanjem njegove radne biografije, već je u pitanju neuhvatljiva i neopisiva potpunost svega toga, kao i svedočenja onim situacijama u kojima nečiji um ili emocije pronalaze originalna rešenja ili daju sebi oduška, iskazujući unutrašnje biće odajući informacije o sopstvu na kontrolisan ili spontan način. Sašinu duhovitost i duhovnost, sinkretičku zagledanost u prošlost i uvid u budućnost, ne možemo prikazati, a u punoj meri ni njegov raznovrsni istraživački rad. Zbog toga smo se opredelili da u ovom zborniku obradimo širu tematiku onoga čemu je sistematskim radom počeo da ustanovljava temelje u našoj antropologiji i antropologiji, odnosno društveno-humanističkim naukama uopšte, a za šta se zanimao izuzetno i u svom privatnom životu – prepletenoj problematici sporta, igre i detinjstva.

Saša je magistrirao 2003. godine, a doktorirao 2014. godine, baveći se u svojoj profesionalnoj karijeri i izučavanjem kulturnih identiteta – pre svega etničkog, kao i muzejskim radom, s obzirom na to da je, pre nego što će se zaposliti na EI SANU, u periodu 1998–2003. godine radio u dve značajne muzejske ustanove, Muzeju grada Novog Sada i beogradskom Etnografskom muzeju, no posebnu pažnju je usmeravao ka malopre spomenutim istraživačkim oblastima, trudeći se da poveže brojna iskustva i znanja iz svakodnevnog života sa disciplinarnim teorijsko-metodološkim kompendijumom. Da je bilo sreće, ovog zbornika ne bi bilo, već Sašinih naučnih radova i monografija, tako da postojanje tekstova koji su pred vama treba shvatiti i kao mali doprinos njegovoj želji za ustanovljavanjem osobitog istraživačkog polja u našoj nauci koje bi uzelo u obzir detinjstvo, igru i sport.

Autorke i autori, čiji su radovi prisutni u zborniku, pošli su od svojih istraživačkih interesovanja i iskustava, pokušavši da ih usklade sa onim za šta su znali da bi zanimalo Sašu naročito, odakle su se na istom mestu našli dijahronijski i sinhronijski pristupi, poznate i sasvim nove dečije igre, fudbalski navijači, tradicionalni sportovi, društvene igre, pojmovne analize i mnogo toga što je malo, zapravo, u poređenju sa njegovim interesovanjima i znanjima vezanim za život, Vaseljenu, i sve ostalo, da se poslužimo tom adamsovskom formulacijom, koja odgovara onoj crti Sašine ličnosti koja je plenila ljude koji su dolazili u dodir s njim i prožimala njegov istraživački rad – lucidnosti i velikodušnoj širini pogleda na svet, i proishodećih im dela, razume se.

Tekstovi u zborniku nastali su rukovođeni idejom Sašinih etnološko-antropoloških zanimanja, te imajući u vidu da su njihovi autori i autorke bili/e njegovi prijatelji/ce, saradnici/e i kolege/nice, predstavljaju – svaki na svoj način – i emotivni izraz ljubavi i poštovanja koji prevazilazi puku kolegijalnost. To ih ne čini manje naučnim, već se nadamo da ih čini bliskim nauci koju je zastupao Saša, o ljudima, a od ljudi.

U Beogradu, 02. 09. 2022. godine,

Urednici Zbornika

Miloš Milenković

Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta u Beogradu

KOLEKTIVNI IDENTITET U DELU ALEKSANDRA KRELA: NEDESTRUKTIVNI KONSTRUKTIVIZAM*

Apstrakt: U radu se razmatraju pojam, teorijsko-metodološki okvir i implikacije istraživanja kolektivnog identiteta u delu Aleksandra Krela. Kao osnovne odlike njegovog dela ističu se: 1) nastojanje da se „nacionalna nauka“ pomiri sa savremenom antropološkom teorijom, 2) izrazito poštovanje prema proučavanima, njihovim znanjima, uverenjima, ciljevima, pogledima na svet i osećanjima kao i 3) uspešan mada, u skladu sa nenametljivim karakterom autora, neplasiran, model inkluzije stejkholdera, posebno važan za objašnjenje društvenog uticaja i smisla bavljenja etnologijom-antropologijom. Analiza dela pokazuje da se njegov pristup može okarakterisati kao nedestruktivni konstruktivizam. U pitanju je važno a retko rešenje koje stoji na raspolaganju politici etnologije-antropologije, i šire društveno-humanističkim naukama, u nastojanju da rezultate svog rada prilagode 21. veku. Krelovo delo preporučeno je kao uzor mlađim autorima i kao inspiracija savremenicima.

Ključne reči: Aleksandar Krel, istorija srpske etnologije, savremena srpska antropologija, kolektivni identitet, inkluzija stejkholdera, nedestruktivni konstruktivizam, poštovanje prema proučavanima.

Uvod: Između nauke o društvu i za njega

Tokom poslednje dve decenije, pojam „uticaja istraživanja“ dobio je veoma značajnu ulogu u sistemu nauke na globalnom planu i ugrađen je u

* Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-68/2022-14/ 200163).

istraživačke politike, instrumente finansiranja i režime evaluacije brojnih nacionalnih i supranacionalnih tela (Pedersen, Grønvaad and Hvidtfeldt 2020, 4). Tako i naš Fond za nauku u svojim konkursima, u skladu s pravilima Svetske banke kao svog suosnivača i sufinansijera, predviđa procenu uticaja istraživanja na životnu sredinu i društvo, preuzimajući od Evropskog istraživačkog saveta model vrednovanja prijave projekata i njihovih rezultata koji čak više od trećine njihove „vrednosti“ pridaje vanakademskim aspektima istraživanja.¹ I dok se uticaj u drugim naučnim poljima po pravilu definiše pomoću uspešnog odnosa sa privredom, kao naručiocem, korisnikom i partnerom u proizvodnji primenljivog naučnog znanja, u našem naučnom polju se stvari komplikuju insistiranjem na uključivanju onih koje proučavamo i/ili onih na koje naši nalazi mogu da ostave posledice – državu, društvo, zajednice kolektivnog identiteta i pojedince. Ovo pitanje dodatno dobija na značaju u vremenu intenziviranja krize, koja ponovo otvara dileme o samim pojmovima „društva“ i „zajednice“.

Na globalnom planu, deluje kao da su se kreatori javnih politika u oblasti finansiranja, odnosno vrednovanja nauke i istraživanja, rukovodili kritičkom, feminističkom, refleksivnom i postmodernom etnografijom, odnosno antropološkim debatama o njima (Milenković, 2007; Kulenović, 2017).² Osnovne poruke postmoderne u metodologiji i etici društveno-humanističkih nauka kao da su ugrađene u samu srž projektnog menadžmenta – odgovornost prema proučavanima, svest o uticaju istraživača

1 Videti, na primer, projektnu dokumentaciju za konkurs „Identiteti“, koja na ime uticaja opredeljuje 40% ocene projektne prijave, veoma slično strategiji evaluacije Evropskog istraživačkog saveta: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/call_ptef/pt/2018-2020/h2020-call-pt-erc-cog-2020_en.pdf. Osim toga, projektni timovi su u obavezi da popune i upitnik o uticaju projekta na životnu sredinu i društvo, u skladu sa standardnom procedurom Svetske banke: <http://fondzanauku.gov.rs/poziv/2022/03/program-identiteti/>. Sve ovo nam govori da pitanja uticaja i uključivanja zainteresovanih strana, već od faze osmišljavanja projekta, nisu prolazna, niti relevantna samo za prirodne, tehničke i biomedicinske nauke, kao što su se mnogi nadali. Nisu prolazna moda, niti su uporedivi s hirom lokalnih moćnika, poput primitivne i kontraindikovane verzije scijentometrije s početka 21. veka (v. Milenković, 2020).

2 Čitaoci iz drugih disciplina ne mogu nužno da znaju da se od sredine 20. veka u antropologiji vodi debata o naučnom karakteru etnografije, koja naglašava neizbežnost refleksivnosti, pojam istraživanja kao društvenog odnosa i naučne istine kao konstrukta istraživača i učesnika istraživanja. Ta debata nosi mnoge epistemološke i etičke implikacije za istraživanje i razumevanje društvenog statusa znanja o društvu. Debata o refleksivnom, postmodernom uključivanju zainteresovanih strana u antropološka istraživanja ima svoje korene u mnogo starijim raspravama o pouzdanosti etnografije i naučnom karakteru antropologije, posebno za mlade kolege koje žele da se posvete proučavanju istorije, politike i etike društveno-humanističkih nauka. Videti: Rabinov (1992); Jarvie (2007); Milenković (2007) i Kulenović (2021).

na ono što proučava, konstitutivni karakter istraživanja društva po same društvene fenomene i sl. Međutim, ovakvi zahtevi srpsku etnologiju i antropologiju stavljaju pred izazove prilagođavanja proučavanima koje nije lako prevazići jednostavnom upotrebom postmodernog teorijskog arsenala. Ovo posebno imajući u vidu izraziti akademizam našeg kurikulumuma s jedne strane, i izrazitu orijentisanost na državne i društvene zahteve primene naše nauke u muzejskoj praksi, s druge.³

„Inkluzija stejkholdera predstavlja izazov za savremenu antropologiju i na epistemološkom i na etičkom planu. Potrošili smo decenije raspravljajući o tome da li treba, i na koji način, da uključimo svoje proučavane u proces kreiranja znanja o njima samima i došli do zavidinih rezultata koji su nam uglavnom poznati pod oznakom postmoderne refleksivnosti. Ipak, postmodernu uglavnom okrivljujemo za uspon negatorstva nauke i tekući kolaps civilizacije zasnovane na modernoj nauci i tehnologiji. Danas se nalazimo pred međusobno suprotstavljenim zahtevima – da obavezno vodimo računa o našim proučavanima kao o zainteresovanim stranama iz perspektive finansijera i regulatora nauke, ali i da se kao profesori i istraživači suprotstavimo zatucanosti, primitivizmu i poricanju nauke u sveprožimajućoj atmosferi post-istine. Kako se izboriti s tim konfliktnim zahtevima? Odgovor se možda nalazi tamo gde ga najmanje očekujemo – u prošlosti etnologije, u odnosu na koju se antropologija uglavnom negativno definisala u domaćoj intelektualnoj tradiciji.“ (Milenković 2022, 27)

Inkluzija stejkholdera sušta je suprotnost akademizmu. Naučna politika nas poziva da neprekidno inoviramo, osmišljavajući načine kako da rezultati naših istraživanja budu društveno korisni, pretvarajući – polako mada izvesno – univerzitete i druge istraživačke organizacije u pružaoce usluga za čije se vrednovanje metodologija tek osmišljava (Bölling and Eriksson 2016, 209). Istovremeno, funkcionišemo u atmosferi vanakademske verifikacije akademskog znanja, koja dovodi do toga da moramo da se dopadnemo, poput umetnika koji će opstati na tržištu samo ako bude prihvaćen od strane publike (strategija u nauci poznata i nacionalnim radnicima i kritičarima kulture, svakome u skladu s publikom kojoj nastoji da se približi). Mnogi su vidovi načina kojima se nosimo s ovim zahtevom, od gnušanja do saobražavanja. Aleksandar Krel je izabrao teži, srednji put. On je pokušavao, a po mom mišljenju često i uspevao, da naučni metod i društvenu korisnost pomiri, tako da rezultati njegovog

3 Analiza našeg kurikulumuma pokazuje zanemarivi procenat predmeta koji bi studentima preneli veštine i pružili primere neophodne za primenu znanja, što je pitanje za dalju odnosno ponovnu diskusiju. Opstanak, pa i pojačavanje javne predstave o etnologiji kao nacionalnoj nauci, već je proučeno (Milenković, 2014). Obe činjenice ukazuju na udaljšavanje umesto na priblijšavanje etnologije i antropologije, među kojima je neophodno da se decenijama postojeći kontinuum, koji bleđi, ponovo uspostavi.

rada budu i unutarakademski i izvanakademski legitimni. Negde tačno na polovini dve kod nas dominantne strategije – jedne koja nastoji da se što više izmesti i autoritet nauke očuva složenošću analitičkog aparata, udaljavajući je time potpuno od društva (a čiji je egzemplar Kovačević, 2010) i druge, koja svesno žrtvuje naučni aparat da bi komunicirala sa bilo kim ko želi da bude prosvetljen, udaljavajući je time potpuno od akademije (a čiji je egzemplar Čolović, 2008), Krellov stil, pristup, ili srednji put, nešto je što vredi razmotriti u smislu inspiracije savremenima, a uzora mlađim autorima.

Pojam, teorijsko-metodološki okvir i cilj Krellove analize

I kada analizira dečije igre kao sredstvo socijalizacije, i kada se naučno bavi sportom koji je privatno veoma voleo, a posebno kada eksplicitno piše o revitalizaciji etničkog identiteta nacionalnih manjina i etničkih grupa, on u stvari piše o zagonetki kolektivnog identiteta – jednom od nosećih pojmova antropološke teorije i istraživačke prakse. U nizu članaka nastalih tokom izrade njegove magistarske teze (Крел, 2005a; 2005b itd. videti bibliografiju), Krel proučava tradicionalne dečje igre kao sredstvo socijalizacije, demonstrirajući veštačku podelu teorija ličnosti na psihološke, s jedne, i sociološke i antropološke, s druge strane. Njegova analiza, osmišljavana tokom nekoliko godina, pokazuje da se tokom socijalizacije odnosno enkulturacije, funkcije i ciljevi dečjih igara mogu objasniti vrednostima (tradicijskog društva), odnosno zadovoljavanjem kolektivnih latentnih potreba zajednice kojih akteri nisu svesni. U tom smislu, njegova analiza predstavlja transformaciju klasične funkcionalne analize u etnologiji, koja nije naglašavala značaj vrednosti, a što je promena karakteristična za Trebješaninovo (1991) objedinjavanje etnologije i socijalne psihologije, koje Krel u ovoj fazi svog stvaralaštva rado koristi. Krel tu odlazi dalje od primene analize na etnografsku građu i nudi adaptivističko (ne teleološko) objašnjenje. On se ne zadržava na uobičajenom teleološkom objašnjenju prema kojem sve u kulturi ne samo da može imati svrhu već je nužno i ima (čime se, jasno, onda ništa ne objašnjava), već nastoji, a u tome i uspeva, da pokaže da konkretni običaji promovišu konkretne vrednosti, enkulturirajući decu u dominantni kulturni obrazac. Ono što proučava, dakle, nema svrhu po sebi, niti je deo nekakve umišljene funkcionalne celine društva kojoj bilo koji običaj ili verovanje služi (dok, u suprotnom, ne bi ni postojalo).

Jedna važna odlika njegovog dela postavlja Krela u mejnstrim antropoloških proučavanja identiteta – objedinjavanje simboličke i funkcionalne analize, dva prividno suprotstavljena, a zapravo sasvim komplementarna i široko korišćena pristupa. On uzroke društvene promene objašnjava analizom simboličke transformacije, a ne obrnuto (što je uobičajeno u kritikama uticaja etničke revitalizacije u medijima i obrazovanju fokusiranim na osiromašenje, ratnu devastaciju ili pad koeficijenta inteligencije u populaciji, na primer). Njegova analiza javnih simbola etničkog identiteta dakle ima funkcionalističke ciljeve dok koristi interpretativna sredstva. U tom smislu, Krelovo delo, onaj njegov segment koji se obrađuje u ovom radu, nesumnjivo pripada standardnoj, normalnoj nauci u antropologiji (najpoznatiji zahvaljujući širokoj popularnosti Gercovog dela). Iako u izlaganju svog pristupa referira na brojne autore, u njegovom delu primetan je uticaj Žikićevih otkrića o nepodudarnosti etničkog i kulturnog identiteta (1998) odn. otkrića Prelić (1995) usmerenih ne samo na ograničavajuće već i na osnažujuće faktore manjinske pozicije, koje je rado i privatno isticao kao uzore.

Kada objašnjava relativnu lakoću etničke mimikrije vojvođanskih Nemaca u kontekstu multireligijskog, multiligvalnog, multikulturnog i urbanog karaktera Vojvodine (Krel, 2006; Крел, 20146) on demonstrira stratešku – ne nužno intencionalnu već i iznuđenu – upotrebu simbola etničkog identiteta. Za njihovo strateško prikriivanje konstatuje da je, preko prelazne faze skrivene manjine, dovelo do gotovo potpunog nestanka zajednice (Krel 2006, 327). Retka su mesta u radovima, poput ovog, u kojima je iznosio emotivne i vrednosne sudove o proučavanoj problematici. Za sebe je inače, neretko ponosno mada šarmantno, isticao da je „stara škola“ i tih principa se pridržavao i u naćnom radu, negujući formalnu distancu istraživaća u odnosu na one koje proućava. Ipak, ispod stare škole krila se jedna stara-nova ideja – ta, da našim proućavanima treba pristupiti ne sa pozicije vaspitaća koji konstatuje prekršaj konstrukcije identiteta, već sa pozicije savetnika koji ublaćava posledice njegove upotrebe.

Neka nas ovo ne zavara – u svojim zaključcima napisanim za naućnu publiku Krel je standardni antropolog:

„...etnićki identitet/etnicitet – kao i svaki drugi oblik identiteta – (je) sociokulturna konstrukcija, koja simbolićkom afilijacijom postiće homogenizaciju svojih ćlanova, te da se, u skladu sa potrebama etnićke zajednice, moće mobilisati ili demobilisati.” Ipak, njegove analize ne zaključuju se još jednim u beskonaćnom nizu potvrđivanja konstrukcije, već odom antropoloćkom pristupu „...jer on podrazumeva kombinaciju posmatranja subjektivnog odnosa pojedinca prema pojmovima etnićka grupa i identitet, te njihovo

tumačenje u kontekstu društvenih, ekonomskih, političkih i istorijskih okolnosti u kojima se realizuju.”

Svest o konstruktivističkoj analizi kao činu kojim istraživač učestvuje u ko-konstrukciji identiteta ili – njegovim rečima – „rekonstrukciji“ (Krel 2009a, 131) retko je primetna. Umesto popularnog isticanja moći antropologije da kreira kulturu, Krel se fokusira na ulogu koju sami naši proučavani imaju u tom procesu. Oni se pojavljuju u njegovom delu ne samo kao pasivni primaoci već i kao akteri revitalizacije, odnosno rekonstrukcije, etničkog identiteta (Krel 2009b, 91):

„...etnički identitet predstavlja sociokulturnu konstrukciju, kojom se uz pomoć simboličke afilijacije postiže homogenizacija članova etničke zajednice, a koji se u skladu sa potrebama njenih članova može mobilisati ili demobilisati. Njegove manifestacije u različitim dijahronijskim presecima razlikuje se kako po simbolima tako i po intenzitetu delovanja, što zavisi od aktuelnog društvenog trenutka. Zbog toga je „čitanje“ etničkog identiteta neke zajednice neodvojivo od istorijskog, političkog, kulturnog i ekonomskog konteksta u kome se ona nalazi.“

Pojedinci, dakle, figuriraju u njegovoj analizi kao subjekti a ne samo objekti neminovnih procesa. Uloga pojedinaca posebno je naglašena u drugoj fazi njegovog naučnog rada, u kojoj glavno istraživačko pitanje postaje uloga manjinskih udruženja u transformaciji identitetskih strategija (npr. Krel, 2010). S fokusom na revitalizaciji nakon decenija etničke mimikrije, Krel kolektivnom identitetu nemačke manjine u Vojvodini, odnosno Srbiji, pristupa analizom intervjua, dokumentovanog ili posmatranog ponašanja rukovodilaca udruženja. U ovoj fazi transformacije njegove analize, apstraktni simboli i rituali, kao markeri identiteta, bivaju eksplicitno povezani s aktivnostima individualizovanih aktera (čiji identitet on, doduše, uglavnom ne otkriva u svojim radovima, pridržavajući se savremenih standarda etnografske etike koji anonimizaciju i pseudonimizaciju smatraju standardnom od kog se može odstupati isključivo na zahtev samih učesnika u istraživanju).

Iako se u najvećem broju radova pridržavao disciplinarnih i institucionalnih standarda, koji uključuju akademizam, nije mu bio stran ni eksplicitno instrumentalan pristup, svesno usklađen s javnopolitičkim zahtevima od istraživačkog rada. Tako je identitet sagledavao i u kontekstu postkonfliktnog pomirenja iniciranog od strane Vlade Republike Srbije, s nedvosmisleno političkim odnosno ekonomskim pobudama. (Krel 2015b) Umesto tipične kritike i zgražanja nad ekonomskim interesima aktera koji, vođeni javnom politikom, saraduju u okviru koji je eksterno „nametnut“, „neautentičan“ i „prolazan“, Krel u svemu nastoji da otkrije ono što je dobro i naglasi ono što je moguće, tragajući za balansom između empatije i razvoja.

Važna odlika njegovog rada je kontinuitet. Oslanjajući se na radove koleginica i kolega iz matične ustanove (Павловић, 1990; Лукић Крстановић 1992; Прелић, 1995; Благојевић, 2005, 2006; Прелић, 2008;), ali i sa Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu (Nedeljković 2007) ili iz obe institucije (Жикић, 1998), dakle svesno uspostavljajući vezu s njihovim istraživanjima, on u brojnim radovima naglašava tradiciju bavljenja našom naukom (npr. u Krel, 2012).

U okviru svojih interesovanja za konstrukciju etniciteta i politiku etničkog identiteta ostvario je i zapaženu regionalnu saradnju, posebno u domenu proučavanja instrumentalizacije sporta u polju identitetskih sukoba, iz kojih se vidi da njegovo interesovanje za sport kao istraživačku (a koje je imalo i privatnu motivaciju – nikada, ama baš nikada nije odustajao na terenu, iako fizičkom konstitucijom nije mogao da se nosi s mnogima) zapravo takođe proističe iz bazičnog interesovanja za kolektivni identitet. U tom njegovom istraživačkom interesovanju posebno se ističe saradnja s kolegama Šantekom, Komarom, Žikićem i Đorđevićem na razvijanju modela razumevanja posthuliganskog društvenog delovanja fudbalskih navijača kao kreativne, konstruktivne transformacije ranije tipično destruktivnog kolektivnog identiteta, koji se, po inerciji, isključivo dovodi u vezu s ekstremizmom. Ovo njegovo istraživačko usmerenje, ipak, detaljno je analizirano u drugim priložima u ovom zborniku i ovde je relevantno kao relativizujuće, dakle kontekstualizujuće, kada je o neminovnosti navijačkog pada u huliganizam reč.

Osnovna antropološka interesovanja su ga dalje vodila i u polje javnih politika, posebno kulturne politike, za koju se eksplicitno zainteresovao u poznoj fazi stvaralaštva. I kada doprinosi revitalizaciji urbanog kulturnog nasleđa poput „Školigrice“ (Beljanski-Ristić, Vukanović i Krel, 2015) i kada analizira status kulturnog nasleđa u Zakonu u kulturi, prikazujući knjigu Maše Vukanović i Ane Stojanović (Krel 2020), Krel daje na istraživanju zasnovane predloge, uvažavajući činjenicu da oni možda neće biti usvojeni, pa ni primećeni. Pri tome, on ne prelazi u polje društvene polemike niti na plan kulturnog rata, već zadržava uzdržanost i akademski dignitet, nikada destruktivno prema onome i onima što je i koji su predmet njegovih analiza. Šta više, on ovim primerima pruža ruku ka kolegini-cama koje se naučnom analizom kulture bave u okviru institucija kulture, a ne nužno akademskih institucija, čime Krel u ovoj fazi svog stvaralaštva pokazuje širinu i dalekovidost u prevazilaženju veštačke granice između nauke i ne-nauke, koja se u našoj sredini, umesto na metodološkom, često povlači na institucionalnom planu. Ovo me vodi trećoj ključnoj temi izlaganja – Krelom osećaju za ljude, ne samo one koje je proučavao, nego i one sa kojima je radio (ili nije).

Poštovanje prema proučavanima i prema kolegama

Apstrakt jednog od članaka počinje neuobičajeno, rečima „Poštovani čitaoci...“ (Krel 2009a, 131). Kao da izlaže na konferenciji, Krel svesno kreira atmosferu naučnog dijaloga, uglavnom izgubljenog u vremenima hiperprodukcije i pritiska na istraživače i profesore kojim je ostavljeno nedovoljno vremena da čitamo i razumemo jedni druge. I kada objašnjava razloge izbora teme istraživanja (koje će kasnije dovesti do njegove disertacije) Krel ne tvrdi prvenstvo, originalnost, posebnost (Krel 2009a, 133):

„...na osnovu ovog kratkog pregleda dosadašnjih istraživanja etničkog identiteta sprovedenih od strane saradnika Etnografskog instituta SANU stiče se jasan zaključak da ispitivanja etniciteta zauzimaju značajno mesto u naučnom opusu ustanove u kojoj radim. Duga i plodonosna tradicija... u značajnoj meri opredelila me je da se i sam okušam u jednom takvom poduhvatu.“

Krelov pristup možemo uporediti s vaganjem u etici – uspeo je da primeni konstruktivistički teorijski aparat u disertaciji, i da njime analizira konstrukciju i instrumentalizaciju kolektivnog identiteta, tradicije, kulture – svega čemu konstruktivizam želi da doskoči – a da ne uvredi svoje proučavane.⁴ Njegovu disertaciju, objavljenu u matičnoj kući (Krel, 2014), odlikuju preciznost, sistematičnost, objektivna distanca i – ono što je bio njegov zaštitni znak, svaki put kada bismo igrali fudbal ili razgovarali o problemima međujudskih odnosa – istinski fer odnos prema okolnostima u kojima ljudi formiraju stavove, izriču mišljenja ili ispoljavaju osećanja.

Reči iz uvodnika u temat „Konflikt i pomirenje na Balkanu“ oslikavaju ideju suočavanja sa sobom kao preduslova pomirenja sa drugima u postkonfliktnim društvima, do koje je Krel držao i na čijoj promociji je radio u poznoj fazi svojih istraživanja.

„Da bi se čovečanstvo odmaklo od ponora na čijoj se ivici stoji i izbegne mogući pad u ambis, iz koga neće biti povratka, potrebno je, čini se više no ikada, suočavanje sa nagomilanim problemima i pronalaženje načina za njihovo rešavanje mirnim putem. Da bi se ovaj zadatak, koji nije nimalo jednostavan, ostvario neophodno je i da se svi akteri suoče sa sopstvenom ulogama koje igraju u opisanim situacijama i da se opredele za njihovo kompromisno rešavanje, što je najvažniji preduslov za početak procesa pomirenja.“ (Krel 2015, 249)

4 U ličnoj arhivi sam pronašao našu korespondenciju iz 2008. godine povodom izrade Krelove disertacije. Bio sam je, naravno, zaboravio, pa me je zapanjio broj razmišljanja u kojima ga, nametljivo, savetujem da ne napravi greške koje sam ja pravio u svojim gordim, strogim, postkulturnim analizama, iznoseći naučne istine kao da su zaista primenljive. Krel je, naravno, uradio onako kako je osenio da treba, i pronašao meru.

Poput trikstera, koji pameću i dovitljivošću kompenzuje neki nedostatak (telesni ili socijalno-politički), nastavio je da dosledno primenjuje nedestruktivni konstruktivizam, izbegavajući da provocira dok šalje važne poruke nosiocima moći. Ne da suočava, već da podstiče na samosuočavanje. Njegovu stidljivost pa i averziju prema politici u kojoj se i sam kratkotrajno okušao – onoj prljavoj, partijskoj, vojničkoj, koja život svodi u beskrajno usaglašavanje interesa – mnogi su videli kao nedostatak. To ne čudi, u kontekstu u kojem duže od već dva veka apsolutni primat u našem društvu ima kulturna politika etnografskog osvežavanja. Krelovo pisanje o identitetu kao strateškom izboru, koji se može dakle i promeniti, nesumnjivo ukazuje na njegov opšti konstruktivistički, sada već klasičan antropološki pristup. Međutim, ono što ga izdvaja i postavlja na mesto autora koji ne samo anticipira već i demonstrira zaokret – povratak etnologije stajholderima – jeste činjenica da se proučavanima u njegovim radovima konstruisani karakter identiteta nigde ne „natrljava na nos“, dok se on ipak jasno naznačava kao činjenica ustanovljena naučnom analizom.

Imajući sve ovo u vidu, ostaje mi da ponovim ono što sam puno puta izgovorio zajedničkim prijateljima koji su nam i kolege – Aleksandar Krel bio bi idealni predsednik Etnološko-antropološkog društva Srbije. Čovek koji bi svojim nežnim pristupom ružnim temama imao kapacitet da unese mir u našu profesionalnu zajednicu i okrene je kako od isprazne sitničave surevnjivosti tako i od pasivne samodovlnosti ka plodotvornoj budućnosti u realnom svetu, bez straha od gubitka našeg kolektivnog identiteta, ali uz svest o neminovnosti samourušavanja onih koji bi da se kao jež ili kornjača oslone na to da će ih slonovi možda mimoići.

U sva tri istraživačka usmerenja – proučavanju igara, sporta, etničkog identiteta – dao je doprinos, ostvarivši zapaženu citiranost i uticaj (ne samo) na mlađe kolege.⁵ Njegova divna ličnost, teme kojima se bavio i način na koji im je pristupao mogu da posluže kao uzor i nama, i našem naučnom, nastavnom i stručnom podmlatku. Upravo u analizama kolektivnog identiteta Aleksandra Krela i njegovom odnosu prema istraživanjima drugih autora, pronaći ćemo inspiraciju ali i sponu među našim ponekad nerazumljivo udaljenim institucijama. Možda time dobijemo priliku da

5 Nastavivši s pretragom lične arhive, pronašao sam referat za Krelov izbor u zvanje viši naučni saradnik koji sam imao čast da podnesem Matičnom naučnom odboru za istoriju, arheologiju i etnologiju 07.03.2017. godine, a iz kog se vidi da je – iako povučen i nenametljiv po svojoj prirodi – ostvario značajno više rezultata nego što propisi to zahtevaju, veliki broj heterocitata a posebno tzv. kvalitativnih rezultata, kojima se pokazuje uticaj pojedinačnog istraživača u naučnoj zajednici i izvan nje a koji prevazilazi puko brojanje i merenje našeg učinka. Bogati kvalitativni rezultati svedoče o tome da Krel nije bio ograničen pisanjem, već da se posvećivao i drugim, podjednako važnim aspektima života u akademskoj zajednici.

povratimo, ili produbimo, osećaj profesionalnog zajedništva etnologa i antropologa u Srbiji i širem regionu. Možda uspemo da i sami izvagamo pristup zahtevima za društvenim uticajem nauke koji ne bi predstavljao ni ulaganje ni služništvo. A možda uspemo i da potvrdimo evropski karakter naše disciplinarne tradicije u vremenima duboke društvene krize, kada deluje da nam pretilo uspostavljanje Novog Gileada.

Literatura

- Bölling, Matilda and Yvonne Eriksson. 2016. "Collaboration with sSociety: The Future Role of Universities? Identifying Challenges for Evaluation." *Research Evaluation* 25(2): 209–218.
- Čolović, Ivan. 2008. *Vesti iz kulture*. Beograd: Peščanik.
- Jarvie, Ian. 2007. "Relativism and Historicism." In: *Philosophy of Sociology and Anthropology*, eds. Turner, Stephen P. and Mark W. Risjord. Amsterdam: Elsevier, 553– 591.
- Kovačević, Ivan. 2010. *Antropologija između scijentizma i disolucije*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Kulenović, Nina. 2017. *Objašnjenje u antropologiji: Polemike*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Dosije studio.
- Kulenović, Nina. 2021. *Koncept kulture između individualizma i holizma: pogled iz prosvetiteljsko-kontraprosvetiteljskog spora*. Beograd: Univerzitet, Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju i antropologiju i Dosije studio.
- Milenković, Miloš. 2007. *Istorija postmoderne antropologije: Posle postmodernizma*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2014. „Povratak „dvorskoj nauci“? – Ka konsekvencijalističkom promišljanju budućnosti etnologije / sociokulturne antropologije u Republici Srbiji i Republici Hrvatskoj.” *Studia ethnologica Croatica* 26(1): 5–23.
- Milenković, Miloš. 2020. „In the name of“ Europe: On the counterindications of social science and humanities research assessment criteria (in Serbia). Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Dosije studio.
- Pedersen, David Budtz, Jonas Følsgaard Grønvald and Rolf Hvidtfeldt. 2020. "Methods for Mapping the Impact of Social Sciences and Humanities—A literature Review." *Research Evaluation* 29(1): 4–21.
- Rabinow, Paul. 1992. "Predodžbe su društvene činjenice: Modernost i postmodernost u antropologiji." *Dometi* 25, ¾: 119–135

- Бељански-Ристић, Љубица, Маша Вукановић и Александар Крел. 2015. Културна партиципација и културно наслеђе. *Култура* 146: 297–313.
- Благојевић, Гордана. 2005. *Срби у Калифорнији. Обредно-религијска њракса и етничкијетей верника српских њравославних њарохија у Калифорнији*. Посебна издања, 54. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Благојевић, Гордана. 2006. *Срби у Грчкој у 20. веку: ѡтрансформација идентитетейетей*. Докторска дисертација. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.
- Жикић, Бојан. 1998. О разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој. У: Пантелић, Никола (ур.) *Етнички односи Срба са друјим народима и етничким заједницама*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Крел, Александар. 2005а. „Традиционалне такмичарске дечје игре као инструмент социјализације деце у Товаришеву.“ *Гласник Етнографског института САНУ* LIII: 351–364.
- Крел, Александар. 2005б. *Дечије ѡгре: ѡтрадиционалне српске ѡакмичарске дечије ѡгре у Товаришеву (Бачка)*. Београд: Београд: Српски генеалошки центар.
- Крел, Александар. 2006. „Промене стратегије етничког идентитета Немаца у Суботици у другој половини 20. века.“ *Гласник етнографског института САНУ* 54(1): 319–332.
- Крел, Александар. 2009а. „Били бисмо и Кинези, само да нас оставе на миру: (Ре)конструкција етничког идентитета Немаца у Војводини.“ *Antropologija* 9: 131–146.
- Крел, Александар. 2009б. „Ревитализација етничког идентитета Немаца у Сремским Карловцима“. *Гласник Етнографског института САНУ* LVI I (1): 71–92.
- Крел, Александар. 2010. „Немачко удружење Адам Беренц“ и ревитализација етничког идентитета Немаца у Апатину. *Етноантрополошки проблеми* 5(2): 165–180.
- Крел, Александар. 2014 *Ми смо Немци. Етнички идентитетей ѡријадника немачке националне мањине у Војводини на ѡочетку 21. века*. Посебна издања, књ. 80. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Крел, Александар. 2014б. „Време прикривања: Идентитетска стратегија свесног трајног одбацивања и/или привременог прикривања етничког идентитета Немаца у Банату у другој половини 20. века.“ *Антропологија* 14(2): 89–100.
- Крел, Александар. 2015. „Конфликти и нужност њиховог разрешавања у савременом свету“. *Гласник Етнографског Института САНУ/Bulletin of the Institute of Ethnography SASA* LXIII (2): 249–254.
- Крел, Александар. 2015б. „Немци поново у Гакову: сусрети, сарадња и помирење некадашњег и садашњег локалног становништва“. *Гласник Ет-*

- нографског Института САНУ/Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LXIII (2): 283–301.
- Крел, Александар. 2020. „О односу културе и закона у Републици Србији.“ Гласник Етнографског Института САНУ/Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LXVIII (3): 773–778.
- Крел, Александар. 2021. „Да ли су Горанци (мигранти) прекинули са Гором?“ Гласник Етнографског Института САНУ/Bulletin of the Institute of Ethnography SASA 69(1): 239–244.
- Лукић Крстановић, Мирослава. 1992. *Срби у Канади. Животи и симболи идентитетима*. Посебна издања, 36. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Миленковић, Милош. 2022. „Да ли се будућност антропологије крије у прошлости етнологије? О илузији стејкхолдера у доба псеудонауке.“ У: Богдановић, Бојана (ур). *Антропологија (у) будућности – поводом 75 година ЕИ САНУ*, књига апстраката. Београд: Етнографски институт САНУ и Археолошки институт Београд, 27–30.
- Павловић, Мирјана. 1990. *Срби у Чикају. Проблеми етничког идентитетима*. Посебна издања, 32. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Прелић, Младена. 1995. *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*. Будимпешта: Српски демократски савез.
- Прелић, Младена. 1997. „После Фредрика Барта: савремена проучавања етницитета у комплексним друштвима.“ Гласник Етнографског института САНУ XLV: 101–120.
- Прелић, Младена. 2008. *(Н)и овде (н)и тамо, етнички идентитети Срба у Мађарској на крају XX века*. Посебна издања, 64, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Требјешанин, Жарко. 1991. *Представа о дејству у српској култури*. Београд: Српска књижевна задруга.